

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 1.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.1.6>

УДК 35.08

Ю. О. Коломоєць,

к. ю. н., доцент кафедри менеджменту і права,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5379-5228>

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Y. Kolomojets,

PhD in Law, Associate Professor of the Department of Management and

Law, Dnipro State Agrarian and Economic University

PROBLEMS OF ENSURING HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

У статті проаналізовані проблеми забезпечення прав і свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління. Сучасне суспільство характеризується глобальним процесом цифровізації та зміною соціальних та економічних відносин. Обґрунтовано, що на сьогодні змінюється контекст забезпечення прав і свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління. Цифровізація соціального життя призвела до появи раніше невідомих так званих цифрових прав. Під цифровими правами розуміються права людей на доступ, використання, створення та публікацій цифрових творів, на доступ та використання комп'ютерів та інших

електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет, те, що можна назвати саме *digital law*. Однак, існує і проблема у забезпечення прав і свобод людини, яка пов'язана з цифровою нерівністю та неможливістю реалізувати свої базові права та обов'язки через інформаційно-комунікаційні технології. Існує проблема про правомірне розмежування інтересів користувача, що обстоює своє право на таємницю особистого листування та особистого життя, але водночас активно використовує мережеві послуги. Інша проблема пов'язана з тим, що розробники технологічного функціоналу мереж не завжди можуть упевнено прогнозувати наслідки використання своїх розробок. Крім того, наріла потреба у підготовці та перепідготовці працівників органів публічного управління для того, щоб забезпечити їхню залученість до інформаційної сфери. У дослідженні доведено, що найважливішим стратегічним завданням держави у нових технологічних умовах має стати забезпечення захисту права і свободи людини і громадянина незалежно від умов їх реалізації.

Враховуючи зазначене, на сьогодні змінюються підходи до забезпечення прав та свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління. Виникають нові проблеми, пов'язані із забезпечення прав та свобод людини, які не врегульовані у чинному законодавстві.

The article analyzes the problems of ensuring human rights and freedoms in the conditions of digitalization of the public administration system. Modern society is characterized by the global process of digitization and changes in social and economic relations. The author substantiates that today the context of ensuring human rights and freedoms is changing in the conditions of digitalization of the public administration system. Digitalization of social life has led to the emergence of previously unknown so-called digital rights. Digital rights mean the rights of people to access, use, create and publish digital works, to access and use computers and other electronic devices, as well as communication networks, in particular the Internet, what can be called digital law. However, there is also a problem in ensuring human rights and freedoms, which is related to digital inequality and the inability to realize one's basic rights and responsibilities through information and communication technologies. There is a problem of legitimate separation of interests of the user who asserts his right to privacy of personal correspondence and personal life, but at the same time actively uses

network services. Another problem is related to the fact that the developers of the technological functionality of networks cannot always reliably predict the consequences of using their developments. In addition, there is a ripe need for training and retraining of employees of public administration bodies in order to ensure their involvement in the information sphere. The study proved that the most important strategic task of the state in new technological conditions should be to ensure the protection of the rights and freedoms of man and citizen, regardless of the conditions of their implementation.

Taking into account the above, today the approaches to ensuring human rights and freedoms in the conditions of digitalization of the public administration system are changing. New problems arise related to ensuring human rights and freedoms, which are not regulated in the current legislation.

Ключові слова: *забезпечення прав і свобод людини, цифровізація, глобалізація, цифровізація суспільства, цифровізація публічного управління, цифрова нерівність, забезпечення прав і свобод в Інтернет-просторі.*

Keywords: *ensuring human rights and freedoms, digitalization, globalization, digitalization of society, digitalization of public administration, digital inequality, ensuring rights and freedoms in the Internet space.*

Постановка проблеми.

Інформаційні технології створюють умови для посилення соціальної активності людини у громадянському суспільстві, але не обов'язково приводять до нього. Інформаційні технології – це лише інструмент, який може використовуватися для різних цілей. Наприклад, соціальні мережі та різні урядові застосунки можуть бути використані для взаємодії і діалогу між людиною та державою, але чи буде людина реально почута, чи будуть вжиті будь-які дії, чи приведе це, зрештою, до розвитку демократії та громадянського суспільства. Інформаційні технології лише тоді можуть сприяти розвитку, коли вони потрапляють на родючий ґрунт, тільки коли з'являються разом із соціальними, економічними та культурними інноваціями і згодом, можливо, прискорюються та посилюються цими технологіями.

Водночас, з розвитком технологій та мережі Інтернет людина все

більше реалізує свої конституційні права через інформаційно-комунікаційні технології, за допомогою дистанційного подання заяв до органів державної влади як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях, дистанційну участь в Інтернет-голосуваннях через застосунок «Дія», подання електронних петицій та їх підписання, а також отримання тих чи інших послуг у сфері соціального обслуговування, охорони здоров'я, не виходячи з дому. Саме тут існує безліч невирішених завдань, у тому числі недостатньо глибоко і детально розробленого законодавства щодо реалізації прав і свобод людини і громадянина в системі цифровізації публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми забезпечення прав і свобод людини, у тому числі в умовах цифровізації суспільства та публічного управління аналізують: В. Авер'янов, Є. Бородін, О. Гришко, О. Гришук, В. Пилинчук, В. Селіванов, О. Скрипнюк, М. Хаустова, В. Цветков, Ф. Шульженко та інших. Зазначені автори аналізують проблеми та перспективи забезпечення прав людини через сучасні нормативно-правові документи, визначають яким чином поновити та захисти права людини в системі правознавства. В. Пилинчук зазначає, що постає проблема пошуку балансу між захистом приватності, у тому числі інформаційної приватності життя людини, та потребами захисту інформаційної і національної безпеки. Тобто, в умовах правової держави та розвитку інформаційного суспільства мають бути законодавчо визначені обмеження довільного поведіння з правами людини, зокрема в інформаційній сфері [1].

М. Хаустова аналізує поняття прав і свобод людини в умовах глобалізаційних процесів, визначає стандарти прав людини у сфері сучасних інформаційних технологій [2]. Ф. Шульженко, О. Гришко зазначають, що процес трансформації прав людини значно прискорився в умовах глобалізації технологій та зумовлює виділення п'ятого покоління прав людини, які характеризуються штучним інтелектом та цифровою трансформацією суспільства. Автори доводять, що забезпечення прав людини в умовах

цифрової трансформації потребує правового, організаційного, технічного та матеріального забезпечення, що зумовлює необхідність вдосконалення не лише діяльності держави [3].

Разом з тим, відсутні системні дослідження проблем забезпечення прав і свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті – систематизація наукових підходів до проблем забезпечення прав і свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління.

Виклад матеріалу.

На сьогодні система публічного управління трансформується з урахуванням запровадження інформаційно-комунікативних технологій та змінює комунікації, яка здійснюється в межах віртуального простору.

Віртуальний простір існує виключно на основі будь-якого технічного засобу, комп'ютерного чи іншої електронної мережі, що визначає специфіку виникаючих цивільно-правових відносин та способів здійснення повноважень владними органами держави та місцевого самоврядування. У всіх цих випадках зміст відносин між фізичними та юридичними особами не змінюється, але змінюється форма комунікації.

Віртуальний простір має ознаку інтерактивності, тобто його користувачі мають можливість взаємодіяти один з одним у режимі реального часу. Прискорення та спрощення інформаційних процесів значно підвищує актуальність та ефективність взаємодії у віртуальному просторі.

Система прав, обов'язків та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, що використовують віртуальний простір, актуальна у зв'язку з зростаючими запитами суспільства з упорядкування та регламентації суспільних відносин, що складаються на платформах глобальної мережі.

При цьому важливим є баланс інтересів усіх зацікавлених у розвитку та використанні глобальної мережі сторін, щоб зберегти її найбільш цінні властивості, що дозволяють мільйонам користувачів по всьому світу реалізувати свої права та свободи в сферах інформаційного обміну,

самовираження, формування об'єднань та користування численними послугами завдяки інтернет-технологіям [4].

На думку Н. Велрос, розвиток цифрових технологій дійсно та цифровізації публічного управління впливає на розвиток конституційних прав людини, необхідність доктринального переосмислення та оптимізації нормативного врегулювання. Наразі існує необхідність виділення окремої групи «цифрових прав», до яких варто віднести: право на доступ до електронних пристроїв та телекомунікаційних мереж (Інтернет), право на захист персональних даних, право на інформаційне самовизначення (ідентифікацію), право на анонімність, право на забуття, право на вільну передачу та поширення інформації та ін. Проте необхідно зважати й на те, що в процесі реформування та здійснення конституційно-правової модернізації варто враховувати можливість та необхідність реалізації фундаментальних прав людини, які вже визначені в Конституції України, але реалізуються в умовах цифровізації [5].

Цифровізація конституційних прав людини – абсолютно новий історичний процес, що нерідко змушує засумніватися у його важливості або просто ігнорувати. Фактично в інформаційному суспільстві універсальні права людини потребують конкретизації за допомогою законів та інших правозастосовних актів, з урахуванням того, що значна частина суспільного життя (отримання державних послуг, подання заяв, скарг, звернень) переміщується до інформаційно-комунікаційної мережі «Інтернет». Таким чином, для сучасного громадянина реалізація всього комплексу його конституційних прав виявляється нерозривно пов'язаною з безперешкодним здійсненням права на інформацію.

Останнім часом термін «цифрові права» в контексті цифрового суспільства, цифровізації публічного управління використовується досить часто. При цьому щодо змісту цього поняття немає єдиного підходу. Наприклад, одним із поширених тлумачень категорії «цифрові права» є розуміння їх як виду прав людини, які полягають у праві людей на створення

та використання цифрових творів, доступ до комп'ютерів і комунікаційних мереж тощо. Також цифрові права розуміються як універсальні права людини, адаптовані до умов інформаційного суспільства, зокрема, право на недоторканність приватного життя, право на обмін інформацією, право на вільне вираження поглядів у мережі, право доступу до електронної мережі. Фактично як синоніми терміну «цифрові права» вживають поняття «комунікаційні права» або «інформаційні права», але чітка різниця між ними не встановлюється.

При цьому суттєве занепокоєння викликає проблема так званої цифрової нерівності України. Фактично цифрова нерівність порушує основний конституційний принцип рівного доступу до реалізації конституційних прав для громадян всієї території України. Однією із гарантій подолання цифрової нерівності є нове для конституційно-правової науки право доступу до Інтернету.

Проблему цифрової нерівності можна розглядати у масштабах усієї планети. Так, майже у 193 державах – членах Організації Об'єднаних Націй рівень розвитку інформаційних технологій абсолютно різний. За оцінками ІТ-фахівців, повнофункціональні системи пошуку інформації у мережі «Інтернет» з усіма необхідними сервісами обробки даних розроблені сьогодні в США (це Google). Неоднорідний характер формування інформаційного суспільства на планеті обумовлює різне ставлення до права доступу до мережі у державах. Організація Об'єднаних Націй приділяє пильну увагу праву на доступ до Інтернету, розглядаючи його як незамінний засіб для реалізації природних прав людини [6].

Таким чином, через глобальний характер мережі «Інтернет» сьогодні робляться спроби правового регулювання доступу до неї в міжнародних документах, і можна припустити, що в майбутньому це право включатиметься до національних конституцій. Поки що попереду виявився Непал, який закріпив це право у ч. 2 ст. 19 Конституції країни від 20 вересня 2015 [7].

Не випадково на міжнародному рівні закріплено угоди держав про всіляку підтримку поширення інформаційно-телекомунікаційних технологій, свободу інформаційного обміну та скорочення так званого цифрового розриву, що гальмує розвиток держав.

Водночас великий ризик посилення контролю за громадянами, запровадження необґрунтованих обмежень щодо користувачів чи, навпаки, втрати контролю над суспільством, що має практично необмеженими засобами інформаційного обміну [8].

Виникає питання про правомірне розмежування інтересів користувача, що обстоює своє право на таємницю особистого листування та особистого життя, але водночас активно використовує мережеві послуги. Також виникають труднощі з розмежуванням інтересів інтернет-компаній, які є комерційними організаціями, що впроваджують інноваційні технології, реалізують своє право на свободу підприємницької діяльності та використовують можливості інформаційного обміну, щоб підтримувати свою рентабельність. При цьому дані компанії також потребують збереження комерційної таємниці [9].

Інша проблема пов'язана з тим, що розробники технологічного функціоналу мереж не завжди можуть упевнено прогнозувати наслідки використання своїх розробок.

Сьогодні однією з найактуальніших проблем є проблема якості інформації, що міститься в Інтернеті. Дані, що потрапляють до Інтернету, не завжди зберігають значення для громадянина, не завжди продовжують залишатися достовірними, актуальними, не завжди отримані у законний спосіб, а видалення цієї інформації важко здійснити, інколи ж технічно неможливо, оскільки дані постійно копіюються з одного ресурсу в інший [10].

Особа, інформація про яку розміщена в мережі Інтернет, має мати можливість вимагати від оператора пошукових систем обмеження чи заборони доступу до цієї інформації третім особам.

Реалізація права на видалення інформації про себе може обмежувати права третіх осіб на доступ до інформації, а також право на свободу думки та слова. Кожному гарантується право вільно шукати, отримувати, передавати, виробляти та поширювати інформацію будь-яким законним способом. Право на свободу слова визнається більшістю правопорядків у світовому співтоваристві. Право на свободу вираження думки, свободу думки та слова гарантовані статтею 19 Загальної декларації прав людини [11], статтею 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [12], статтею 10 Конвенції про захист прав людини та основних свобод [13].

Конституційні засади, що гарантують реалізацію прав і свобод громадян у галузі доступу до інформації, її отримання та розповсюдження, а також право на доступ в Інтернет є одним з елементів формування правової демократичної держави. Саме тому доцільно встановлення таких правових механізмів, які б діяли збалансовано і не порушували законні права та інтереси громадян. На наш погляд, для досягнення цілей інформатизації та цифровізації держави і суспільства необхідно активізувати законодавчі процеси у сфері інформаційного права. На даний момент інформаційне законодавство України містить протиріччя та прогалини у правовому регулюванні у сфері реалізації прав громадян у мережі Інтернет. Видається необхідним прийняти єдиний кодифікований нормативно-правовий акт, який би ліквідував чи хоча б мінімізував наявні неточності та прогалини.

Крім того, назріла потреба у підготовці та перепідготовці працівників органів публічного управління для того, щоб забезпечити їхню залученість до інформаційної сфери. Це сприятиме реалізації конституційних прав і свобод громадян, які по-різному реалізуються в реальному світі та в інтернет-просторі, проте держава має гарантувати та захищати їх рівноцінно. Законодавець має проголосити права в інтернет-просторі окремо визначивши гарантії їх реалізації та захисту.

Таким чином, найважливішим стратегічним завданням держави у нових технологічних умовах має стати забезпечення захисту права і свободи

людини і громадянина незалежно від умов їх реалізації.

Враховуючи зазначене, на сьогодні змінюються підходи до забезпечення прав та свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління. Виникають нові проблеми, пов'язані із забезпечення прав та свобод людини, які не врегульовані у чинному законодавстві.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зазначити, що на сьогодні змінюється контекст забезпечення прав і свобод людини в умовах цифровізації системи публічного управління. Цифровізація соціального життя призвела до появи раніше невідомих так званих цифрових прав. Під цифровими правами розуміються права людей на доступ, використання, створення та публікацій цифрових творів, на доступ та використання комп'ютерів та інших електронних пристроїв, а також комунікаційних мереж, зокрема мережі Інтернет, те, що можна назвати саме digital law. Однак, існує проблема у забезпечення прав і свобод людини, яка пов'язана з цифровою нерівністю та неможливістю реалізувати свої базові права та обов'язки через інформаційно-комунікаційні технології. Існує проблема про правомірне розмежування інтересів користувача, що обстоює своє право на таємницю особистого листування та особистого життя, але водночас активно використовує мережеві послуги. Інша проблема пов'язана з тим, що розробники технологічного функціоналу мереж не завжди можуть упевнено прогнозувати наслідки використання своїх розробок. Крім того, назріла потреба у підготовці та перепідготовці працівників органів публічного управління для того, щоб забезпечити їхню залученість до інформаційної сфери.

На сьогодні потребує законодавчого врегулювання поняття «цифрові права», забезпечення прав та свобод людини в умовах цифровізації публічного управління.

У перспективі подальших розвідок передбачається проаналізувати закордонних досвід законодавчого врегулювання забезпечення прав і свобод людини у мовах цифровізації суспільства, держави.

Література

1. Пилипчук В.Г. Проблеми захисту приватності, прав і безпеки людини в сучасних умовах цифрових трансформацій. *Захист прав, свобод і безпеки людини в інформаційній сфері в сучасних умовах: Матеріали другої науково-практичної конференції. 21 травня 2020 р., м. Київ.* / Упоряд. : С.О. Дорогих, В.Ф. Фурашев, В.Г. Пилипчук, О.В. Петришин. Київ, 2020. С. 11-18.
2. Хаустова М.Г. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2022. Випуск 69. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254794/251921>.
3. Шульженко Ф. П., Гришко О. М. Права людини в умовах цифрової трансформації суспільства: теоретико-правовий аналіз. *Київський часопис права.* 2021. № 1. С. 5-10.
4. Leung, Louis, Paul Lee. “The influences of information literacy, Internet addiction and parenting styles on Internet risks”. *New Media & Society.* 2012. № 14 (1). Pp. 117–136.
5. Верлос Н.В. Конституціоналізація цифрових прав людини: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права.* 2020. №2. С. 129-133.
6. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. UNGA HRC A/HRC/17/27. 16 May 2011. URL: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf
7. The Constitution of Nepal. URL: <http://www.nepalembassyusa.org/the-constitutionof-nepal/>
8. Остапович И. Ю., Нечкин А. В. Реализация и защита прав человека в сети интернет: проблемы соотношения и баланса. *Вестник СПбГУ.* 2022. Серия Право. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-i-zaschita-prav-cheloveka-v-seti-internet-problemy-sootnosheniya-i-balansa>.
9. Саликов М.С., Несмеянова С.Э., Мочалов А.Н., Колобаева Н.Е., Иванова К.А. Права человека в сети Интернет: коллективная монография. Екатеринбург: Издательство УМЦ УПИ, 2019. 148 с.
10. Жидяева Е.С. Проблемные аспекты реализации прав и свобод человека и гражданина в условиях современной действительности. *Международный журнал гуманитарных и естественных наук.* 2022. №11-3.

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemnye-aspekty-realizatsii-prav-i-svobod-cheloveka-i-grazhdanina-v-usloviyah-sovremennoy-deystvitelnosti>.

11. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

12. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

13. Конвенція про захист прав людини та основних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

References

1. Pylypchuk, V.H. (2020), «Problems of protecting privacy, rights and human security in modern conditions of digital transformations», *Zakhyst prav, svobod i bezpeky liudyny v informatsiinii sferi v suchasnykh umovakh: Materialy druhoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 21 travnia 2020 r., m. Kyiv. [Protection of human rights, freedoms and security in the information sphere in modern conditions: Materials of the second scientific and practical conference. May 21, 2020]*, Kyiv, pp. 11-18.

2. Khaustova, M.H. (2022), «State policy in the field of human rights in the era of digital transformations», *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya PRAVO*, vol. 69, available at: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254794/251921> (Accessed 23 dec. 2022).

3. Shulzhenko, F. P. and Hryshko, O. M. (2021), «Human rights in the conditions of digital transformation of society: theoretical and legal analysis», *Kyivskiy chasopys prava*, vol.1, pp. 5-10.

4. Leung, Louis and Paul, Lee (2012), “The influences of information literacy, Internet addiction and parenting styles on Internet risks”, *New Media & Society*, vol. 14 (1), pp. 117–136.

5. Verlos, N.V. (2020), «Constitutionalization of digital human rights: domestic practice and foreign experience.», *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, vol. 2, pp. 129-133.

6. UN (2011), “Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression”, available at: http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf (Accessed 25 dec. 2022).

7. Nepalese Constituent Assembly (2015), “The Constitution of Nepal”,

available at: <http://www.nepalembassyusa.org/the-constitutionof-nepal/> (Accessed 25 dec. 2022).

8. Ostapovych, Y. Yu. and Nechkyn, A. V. (2022), «Realization and protection of human rights on the Internet: problems of balance and balance», *Vestnyk SPbHU, Seryia Pravo*, vol. 2, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-i-zaschita-prav-cheloveka-v-seti-internet-problemy-sootnosheniya-i-balansa> (Accessed 25 dec. 2022).

9. Salykov, M.S. Nesmeianova, S.E. Mochalov, A.N. and Kolobaeva, N.E. and Yvanova, K.A. (2019), *Prava cheloveka v sety Ynternet* [Human rights on the Internet], Ekaterynburh: Yzdatelstvo UMTs UPY.

10. Zhydiaeva, E.S. (2022), «Problematic aspects of the realization of the rights and freedoms of a person and a citizen in the conditions of modern reality», *Mezhdunarodnyi zhurnal humanitarnykh y estestvennykh nauk*, vol. 11-3, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemnye-aspekty-realizatsii-prav-i-svobod-cheloveka-i-grazhdanina-v-usloviyah-sovremennoy-deystvitelnosti> (Accessed 25 dec. 2022).

11. UN (1948), “Universal Declaration of Human Rights”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (Accessed 25 dec. 2022).

12. UN (1966), “International Covenant on Civil and Political Rights”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Accessed 25 dec. 2022).

13. Council of Europe (1950), “Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms”, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Accessed 25 dec. 2022).

Стаття надійшла до редакції 06.01.2023 р.